

ВІДГУК

офіційного опонента на дисертацію Харлан Ганни Олександрівни «Україна в східноєвропейській політиці Федеративної Республіки Німеччина (1990-2014 рр.)», подану на здобуття наукового ступеня кандидата історичних наук за спеціальністю 07.00.02 – всесвітня історія

Німецька зовнішня політика 1990-х рр. – початку ХХІ століття викликає великий інтерес науковців та представляє собою широке поле для проведення досліджень. Важливою для Німеччини та Європи залишається європейська політика та її східноєвропейський вектор. Після 1990 р. відбувається стрімка еволюція європейської політики ФРН, важливого значення для безпеки і стабільності в Європі мав високий темп розвитку процесу європейської інтеграції. Досягши державної єдності Німеччина, стала практично економічною потугою Європи, «локомотивом» європейської інтеграції, її політичний вплив зростає у все більш широких вимірах та масштабах. Навіть у період фінансово-економічної світової кризи ФРН демонструє вагомі здобутки і не поступається амбітними цілями щодо зміцнення єдності Європи. Німеччина продовжувала і продовжує приділяти увагу розширенню зони миру, стабільності і процвітання далі на Схід Європи.

Дослідження історичних умов формування та реалізації східноєвропейської політики ФРН після 1990 р. має важливе значення для розвитку української історичної науки та корегування зовнішньополітичного курсу України. Дисертаційна робота Харлан Ганни Олександрівни органічно вписується у планові теми науково-дослідних робіт, які виконує Інститут історії України НАН України.

Архітектура дослідження зумовлена загальною метою й конкретними завданнями дослідження. Робота структурована і складається з переліку умовних скорочень, вступу, п'ятих розділів, дванадцяти підрозділів,

висновків, списку використаних джерел та літератури. Загальний обсяг дисертації складає 238 сторінок.

Заслуговує на увагу і розділ, присвячений питанню еволюції уявлень німецької державницької еліти про Східну Європу. Дисертантка підкреслює, що на початку 1990-х рр. німецькі політики ідентифікували Східну Європу як регіон, що загрожує об'єднаній Німеччині своєю нестабільністю. Це уявлення трансформувалося після розширення Євросоюзу 2004 р., коли східний німецький кордон перестав бути східним рубежем європейської спільноти. Підписання влітку 2014 р. Угоди про асоціацію між Україною та Євросоюзом робить Україну східним кордоном між Європою та Євразією.

На основі аналізу джерел різного походження дисертантка показала, що чіткого уявлення про геополітичні межі, структуру та функції Східної Європи впродовж 1990-2014 рр. у німецької еліти так і не склалося.

Можна погодитися із твердженням дисертантки, що в цей час питання підготовки країн колишньої радянської сфери впливу до вступу в Європейський Союз німецький політичний істеблішмент вважав вирішальним для зміцнення позицій ФРН у Європі. «Тоді здавалось, що стабільність у «новій Східній Європі» є гарантованою надійними німецько-російськими відносинами та їхнім балансуванням не менш важливими німецько-українськими відносинами. Принаймні так виглядала тактика східноєвропейської політики ФРН за часів канцлера Гельмута Коля».

Дослідниця зазначає, що саме в період 1990-1998 рр. ФРН спромоглася усвідомити важливість доповнення своєї політики у масштабі Євросоюзу розвитком міцних відносин із країнами «нової Східної Європи», а саме Україною, Білорусією, Молдовою. Утім, навіть у цей час остаточного оформлення німецької політики щодо цих держав без огляду на російський чинник так і не відбулося.

Дисертантка слушно звертає увагу на той історичний факт, що в період 1998-2005 рр., за часів урядування «червоно-зеленої коаліції» мало місце певне нехтування важливістю подолання асиметрії у східноєвропейській політиці ФРН на користь проросійської політики. За канцлера Герхарда Шредера у східноєвропейській політиці ФРН домінантною все ж таки стала русофільська позиція.

Дисертаційне дослідження Харлан Г.О. має науково-теоретичну та практичну цінність, оскільки удосконалює розуміння східноєвропейської політики Німеччини щодо розвитку та закріплення євроінтеграційного курсу України; дає можливість прослідкувати за збігом національних інтересів України і Німеччини в Східній Європі з огляду на регіональну безпеку, забезпечення стабільного економічного розвитку та добробуту.

Г.О. Харлан переконливо доводить, що помилки східноєвропейської політики ФРН часів канцлера Герхарда Шредера не відразу вдалось виправити «великій коаліції» на чолі з Ангелою Меркель в період 2005-2009 років. У цей час правлячі кола Німеччини спирались на міжпартійний зовнішньополітичний консенсус щодо загальноєвропейської та східноєвропейської політики. Зважаючи на специфіку зовнішньополітичного курсу Росії часів президентства Путіна, німецько-російські відносини поступово переходили у кризовий стан, однак Берлін продовжував орієнтуватись на пріоритетність відносин з Росією.

Певним поворотним пунктом стала російська агресія серпня 2008 р. проти Грузії, але і за таких обставин ФРН і Франція продовжували йти на поступки Кремлю.

У дисертації слушно зазначається, що спроба перегляду так званої «пріоритетної безальтернативності» німецько-російських відносин спостерігалась за часів правління християнсько-ліберальної коаліції ХДС-ХСС – Вільної демократичної партії у 2009-2013 рр. Зокрема, Вільна демократична партія ФРН була єдиною серед парламентських партій країни, яка чітко підтримувала європейський вибір України та послідовно

критикувала системні порушення прав людини та демократичних принципів у Росії.

ФРН, її уряд на чолі з А. Меркель, для яких таким близьким є демократичне волевиявлення народу, однозначно підтримали Україну в період Революції Гідності 2013-2014рр. Дисертантка слушно стверджує, що приєднання Німеччини до економічних санкцій щодо Росії засвідчило готовність Берліна підтримувати Україну, її європейське майбутнє.

Отже, у дисертації Г.О. Харлан розглянуто суперечливий процес еволюції східноєвропейської політики ФРН 1990-2014 років, коли перед Європою спочатку відкрились перспективи створення «Сполучених Штатів Європи», а по мірі проведення Росією більш агресивного зовнішньополітичного курсу перед Євросоюзом та ФРН посталили нові виклики збереження існуючих досягнень європейської інтеграції.

Важливим результатом дослідницької роботи є визначення того, що ФРН виступила одним із ініціаторів впровадження Європейської політики сусідства, що мала стати гарантом стабільності на кордонах розширеного Європейського Союзу. Упродовж 2005-2013 рр. взаємодія з країнами «нової Східної Європи» здійснювалася в межах Європейської політики сусідства, яка згодом трансформувалася в програму ЄС «Східне партнерство».

Водночас звертаємо увагу на певні недоліки дисертаційної роботи. Так, робота значно виграла би за умови посилення джерельної бази дисертації поточними документами держаних та архівних установ як України, так і Федеративної Республіки Німеччина, які частково знаходяться у відкритому електронному доступі, документами міністерств закордонних справ, Федерального архіву та ін.

В аналізі історіографії варто було б врахувати роботи провідних німецьких істориків, роботи яких зосереджені саме на проблематиці східноєвропейської політики ФРН і з'ясуванні місця України в ній. До їх числа слід віднести таких як Анна Вероніка Вендланд, Гуідо Хаусманн,

Мартін Шульце Вессель та ін. Також, на нашу думку, варто було б опрацювати щомісячні аналітичні збірники Дослідницького Центру Східної Європи (при університеті м. Бремен) – «Ukraine - Analysen». Адже це суттєво посилило б джерельну базу роботи і дозволило б дисертантці більш повно з'ясувати підходи німецьких дослідників щодо місця і ролі України у східноєвропейській політиці ФРН.

Аналізуючи джерельну базу дослідження, дисертантка виділяє як останню п'яту групу джерел, що охоплює мемуари, спогади, роздуми політичних діячів (В. Брандта, Г. Шмідта, Г. Коля, Г. Шредера, Й. Фішера, А. Меркель). Ці джерела дисертантка слушно називає «важливими в контексті обраної проблематики, оскільки вони допомагають «зсередини» зрозуміти механізм прийняття зовнішньополітичних рішень щодо взаємодії ФРН із східноєвропейськими державами» (С. 52). Але, на наш погляд, дослідниця хибно подає ці важливі документи як останню п'яту групу джерел, якій передують, четверта менш значуща група – німецькі та українські періодичні видання (С.52).

Недостатню увагу приділено ролі ФРН в реалізації програми «Східного партнерства». Більш детально варто було б дослідити розвиток українсько-німецьких відносин, їх місця у позиціонуванні Берліна за другої «великої» (2005-2009 рр.) та християнсько-ліберальної коаліцій (2009-2013 рр.) на чолі з федеральним канцлером А. Меркель. Частина матеріалу дисертації, поданого в підрозділі 5.3., виходить за хронологічні рамки дослідження.

Утім, наведені зауваження не применшують загальної високої наукової оцінки наукового доробку дисертантки. Висновки та наукова новизна дисертації пройшли апробацію, текст автореферату відтворює зміст та висновки дисертації. Результати дослідження достатньо висвітлені у фахових виданнях.

Таким чином, проаналізована дисертація Харлан Ганни Олександрівни «Україна в східноєвропейській політиці Федеративної

Республіки Німеччина (1990-2014 рр.)» має цілісний характер і є завершеною науковою працею, виконана на належному науковому рівні, відповідає вимогам «Порядку присудження наукових ступенів і присвоєння звання старшого наукового співробітника», затвердженого постановою Кабінету Міністрів від 24 липня 2013 р. № 567 (зі змінами), а її авторка заслуговує на присудження їй наукового ступеня кандидата історичних наук за спеціальністю 07.00.02 – всесвітня історія.

Офіційний опонент –

кандидат історичних наук, доцент,

учений секретар Державної установи

«Інститут всесвітньої історії НАН України» *В.В. Солошенко* **В.В. Солошенко**

16 травня 2016 р.

